

Vliegende start voor De Onlanden

Wim van Boekel

Vijf jaar geleden schreef ik in dit tijdschrift over de plannen voor de aanleg van een groot doorstroommoeras in de Kop van Drenthe en het aansluitende deel van Groningen (Van Boekel 2006). Toen was dit nog toekomstmuziek, maar wel werd er door de natuurbeheerders en ondergetekende veel van verwacht. Nu is de inrichting van De Onlanden, zoals het gebied inmiddels officieel heet, de laatste fase ingegaan en is de natuur zich in sommige delen van het gebied al in rap tempo aan het ontwikkelen. Voor de vogelliefhebber beleefde De Onlanden in 2011 een ware 'vliegende start'.

Waarom een herinrichting?

Deze vraag zou ik kunnen beantwoorden door te verwijzen naar het hierboven vermelde artikel, waarin de noodzaak voor het inrichten van De Onlanden als waterberging en natuurgebied uitgebreid uitgelegd wordt. Voor degenen die dit artikel niet (meer) helemaal paraat hebben nog een korte samenvatting:

Na de wateroverlast in 1998 in Groningen en Drenthe werd besloten een groot waterbergingsgebied in te richten in het laagste deel van de stroomdalen van het Peizer- en Eelderdiep. Dat laagste deel is het veenweidegebied even ten zuiden en westen van de stad Groningen, respectievelijk de Peizer- en Eeldermeden en het Leekstermeergebied.

Dit hele gebied van 1700 hectare ligt binnen de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en het Leekstermeergebied is ook Natura 2000-gebied. De natuurbeheerders wilden wel meewerken aan de aanleg van een waterberging, maar alleen onder de voorwaarde dat de natuur er ook van zou profiteren. Zo kwam men tot het plan voor een groot, omdijkt doorstroommoeras waar het water van het Eelderdiep en het Peizerdiep via nieuw gegraven slenken doorheen stroomt om uit te komen in het Leekstermeer. Voordeel voor de natuur is dat het veengebied flink natter

wordt en gevoed wordt met relatief schoon Drents beekwater. Geen veraarding en inklinking van het veen meer en een betere waterkwaliteit, ook in het Leekstermeer. Door middel van enkele stuwen in de beken worden verschillende peilvakken gecreëerd, die ervoor zorgen dat ook de wat hoger gelegen gebieden flink vernatten. De dijken rondom de waterberging houden het water binnen, zelfs als het waterpeil in het hele boezemgebied tussen de berging en de sluizen bij Lauwersoog 70 centimeter stijgt. Zo is het watersysteem bestand tegen wateroverlast die hooguit één keer per 100 jaar voorkomt.

Waar liggen De Onlanden?

En waar komt die naam eigenlijk vandaan? Om met de laatste vraag te beginnen: door de bestuurscommissie die verantwoordelijk is voor het herinrichtingsproject is in 2009 een prijsvraag uitgeschreven om een naam te bedenken voor het gehele waterbergingsgebied. Door een samenwerkingsverband van vijf IVN-afdelingen, de Historische Vereniging Roderwolde en stichting Natuurbelang De Onlanden is toen de naam 'De Onlanden' voorgesteld. Deze naam houdt enerzijds verband met de historie van

Zuidelijke slenk in de Matslootpolder, richting oost vanaf de Hooiweg

Kaart van De Onlanden

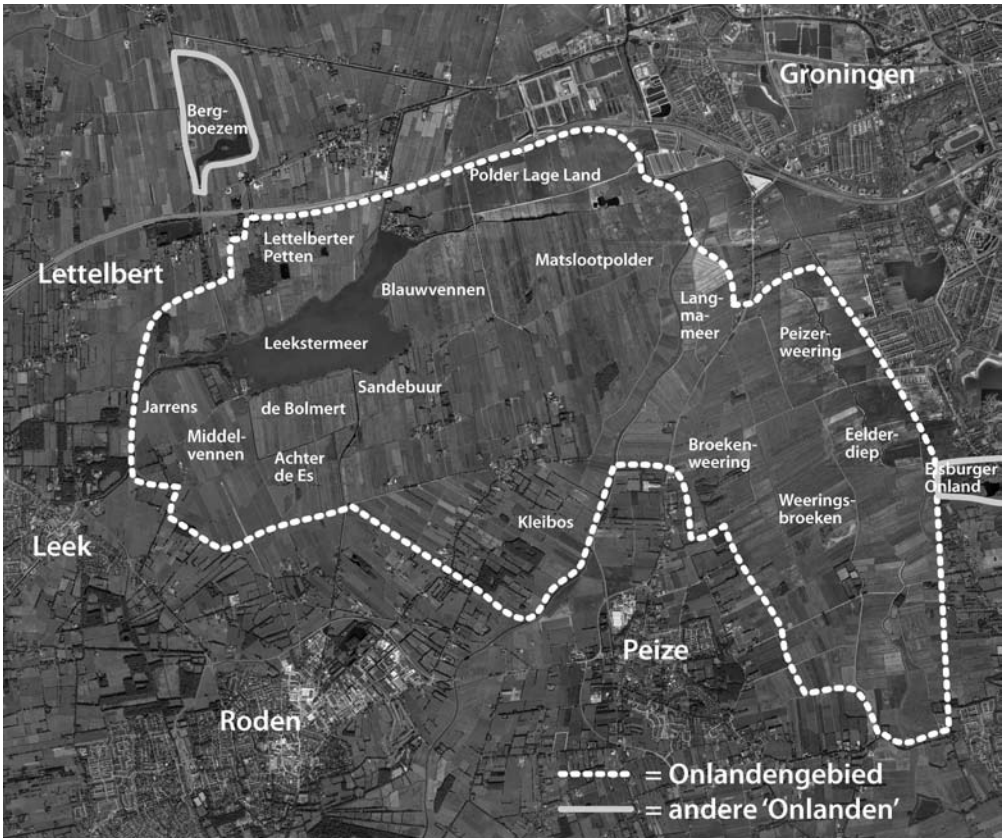

FOTO: WIM VAN BOEKEL

Blauwvennen, ten westen van de Hooiweg

het gebied (zo is er een Onlandse Dijk en Onlandse Wijk te vinden), anderzijds geeft de naam ook de kenmerken van het gebied goed weer. Het is straks grotendeels onland, oftewel land waar de boer niets aan heeft. Op de kaart staat de begrenzing van De Onlanden aangegeven zoals die door stichting Natuurbelang De Onlanden wordt gehanteerd. Deze grens loopt deels langs de buitenkant van de waterberging. Er zijn echter ook een paar gebieden meegenomen die officieel buiten de berging vallen, maar die wel een geheel vormen (of gaan vormen) met de natuur van De Onlanden. Zo zijn de Lettelberter Petten, aan de Groninger kant van het Leekstermeer en die deel uitmaken van het Natura 2000-gebied, meegenomen. Ook het Kleibos en de Zuidermaden bij Roderwolde horen straks bij De Onlanden. Hier loopt een project om het gebied in open verbinding met het Peizerdiep te brengen, waardoor ook in dit gebied een flinke vernatting op gaat treden. Ook de bergboezem langs het Lettelberterdiep en het Elsburger Onland zou je bij De Onlanden kunnen rekenen, de laatste alleen al vanwege de naam.

Stand van zaken

Zoals gezegd, is de inrichting van het gebied bijna klaar. Er moeten nog enkele wegen

worden opgehoogd en opnieuw verhard, de bruggen over de slenken in het gebied zijn nog niet allemaal klaar en enkele stuwen en gemalen moet nog worden geplaatst. Ook zijn er een paar probleemgebiedjes waar nog procedures lopen tegen de plannen. Toch verwacht men eind 2011 de waterberging grotendeels in gebruik te kunnen nemen. Waar het kan, wacht men de afronding van het project niet af en is de berging al functioneel, bijvoorbeeld rond het Leekstermeer. De voormalige veenweidegebieden aan de zuid- en westkant (Jarrens, Middelveennen, Achter de Es en Bolmert, zie kaart) zijn verbonden met het meer via enkele gaten in de dijk. Het waterpeil staat hier voortaan net zo hoog als in het Leekstermeer. Een meebewegende berging heet dat. Ook in het gedeelte aan de oostkant van het meer tot aan de Hooiweg/Matsloot (de Blauwvennen) is het waterpeil al flink verhoogd en bij het gehucht Peizermade is het nieuwe Langmameer deze zomer voor een groot deel volgestroomd.

Snel ontdekt

Nadat het werk in de gebieden rond het Leekstermeer in de herfst van 2010 was afgerond, keerde de rust hier weer en daarmee ook de vogels. De gebieden stonden toen nog niet in verbinding met het meer.

FOTO: WIM VAN BOEKEL

Foeragerende Kemphanen, Achter de Es

Het regenwater hoopte zich steeds meer op in de bergingen waardoor grote wateroppervlakten ontstonden. Deze werden al snel gebruikt als rustgebied door de overwinterende ganzen en eenden. Opvallend was de aanwezigheid van een Klapekster die zich van november tot februari regelmatig langere tijd ophield in de Bolmert en ook wel op andere plekken rond het Leekstermeer werd gezien.

In februari 2011 werden de dijken van het Leekstermeer op twee plaatsen doorgraven. Het waterpeil in de berging zakte daardoor een stuk en er ontstond flinke variatie in de nattigheid. In de Middelvekken en Achter de Es bleven grote delen onder water staan maar kwamen ook veel eilandjes en oude slootkanten boven het water uit. In de Bolmert zakte het peil op veel plaatsen tot op het maaiveld waardoor de slikkige bodem bloot kwam te liggen. De Jarrens was (en is), om technische redenen, nog niet verbonden met de andere gebieden. De waterstand bleef hier in eerste instantie hoog, maar in de droge maanden die volgden verdween het oppervlaktewater in de Jarrens uiteindelijk vrijwel geheel.

Al die kale eilandjes, randjes en slikveldjes lokten in korte tijd veel trekkende watervogels, steltlopers, strandlopers en plevieren aan. Al snel zat het gebied vol met

honderden eenden van diverse soorten en werden de eilandjes bevolkt door weidevogels, Kleine Plevieren en strandlopers. In maart werden ruim 300 Grutto's geteld in het gebied en een ruime maand later kwam de teller voor de Kemphanen ook boven de 300. Daarnaast waren er ook grote aantallen Groenpootruiters en Zwarte Ruiters en meer dan 100 Bosruiters te vinden. Vooral de Bolmert met de vele slikveldjes was voor de Kemphanen en ruiters een prima foerageergebied. De Kemphanen gebruikten de eilandjes in de Middelvekken graag als kempplaats. 's Ochtends waren hier soms tientallen hanen te zien die zich uitsloofden voor de nogal ongeïnteresseerde hennen. Terwijl bijna heel Nederland naar water smachtte in het droogste voorjaar ooit, stond het waterpeil in de berging, dankzij de koppeling met het Leekstermeer, voor de trekvogels steeds aangenaam hoog. Dit zal zeker bijgedragen hebben aan de hoge aantallen vogels die hier te vinden waren. De komst van eerst twee en later acht Steltkluten in het gebied zette de kroon op het voorjaar in dit deel van De Onlanden. Het was dan ook niet verwonderlijk dat er al veel vogelaars in het gebied te vinden waren, die allemaal even enthousiast reageerden op deze nieuwe vogellocatie vlak bij de stad.

FOTO: WIM VAN BOEKEL

Eelderdiep bij de Peizerweering

(On)verwachte broeders

Uiteraard maakten de vogels dankbaar gebruik van de broedmogelijkheden die de waterberging bood. Tientallen Kieviten, Tureluurs, Grutto's, Scholeksters en Kleine Plevieren veroverden hun eigen territorium.

Ook veel eenden en ganzen vonden goede broedgelegenheden in het gebied en vier paartjes Kluten deden een broedpoging op de eilandjes in de Middelvekken.

Feest werd het toen bleek dat ook de Steltkluten het gebied uitgekozen hadden om te broeden. In eerste instantie was er in de Middelvekken één territoriaal paartje aanwezig. Later kwamen er nog drie paartjes bij die allemaal een broedpoging deden. De Steltkluten bleken erg gevoelig te zijn voor verstoring. Daarom werd het broeden niet wereldkundig gemaakt en moesten er borden geplaatst worden om al te enthousiaste vogelaars en fotografen tegen te houden. Uiteindelijk kwamen bij één nest drie pullen uit het ei, waarvan er slechts één vliegvlug werd. De beroerde weersomstandigheden

in juni en juli zullen zeker een rol hebben gespeeld bij het slechte broedresultaat. Toch kan dit eerste zekere broedgeval van Steltkluit in Drenthe sinds 75 jaar een succes voor het nieuwe natuurgebied genoemd worden.

Ondertussen viel er nog meer bijzonders te beleven in dit deel van De Onlanden. Half mei werden ineens enkele roepende Porseleinhoenen gehoord in de Bolmert. Op de komst van deze soort werd al gehoopt, want het gebied is er uitermate geschikt voor, maar dat er meteen zeven te horen waren was boven verwachting. Ook in de Blauwvennen werden later nog twee Porseleinhoenen gehoord, waarmee het totaal dus op negen komt.

Naast deze ralachtige was er in mei een nog zeldzamer lid van deze familie in het gebied te horen: een Kleinst Waterhoen. De ontdekking werd weer niet wereldkundig gemaakt, om een 'run' op het gebied te voorkomen. De vogel bleef ook slechts één dag. Theo Bakker zette het geluid van de

FOTO: WIM VAN BOEKEL

**Vrouwetje Steltkluit op het nest
in de Middelvekken**

vogel op internet (<http://wad.waarneming.nl/sound/view/8501>).

Andere bijzondere broedvogels in dit deel van De Onlanden waren Snor (op vijf tot zeven plekken gehoord), Roerdomp (minstens twee roepende mannetjes) en Watersnip. De laatste soort broedde vroeger veelvuldig in het gebied (3,5 tot 6 territoria per 100 hectare; Van den Brink et al. 1996), nu waren weer tien mekkerende vogels te horen rond het Leekstermeer. In een vorige *Grauwe Gors* heeft René Oosterhuis (2010) al bericht over de hoge aantallen broedende Rietzangers (235 in 2010) in het Natura 2000-gebied. Door de vernatting zullen dat er in 2011 nog meer geweest zijn.

To be continued ...

Dit eerste succesvolle seizoen in De Onlanden belooft veel voor de toekomst. Bedenk dat dit jaar nog maar een kwart tot een derde van het hele gebied vernat was en dat een deel van dit natte gebied zich nog onvoldoende had kunnen ontwikkelen om voor vogels aantrekkelijk te zijn. In het Langmameer bijvoorbeeld werd het peil pas afgelopen juni verhoogd. Daar ontstond wel

direct een kokmeeuwenkolonie van zo'n 25 paar en ook een Roerdomp werd hier al snel gezien, maar vergeleken met het gebied rond het Leekstermeer viel er nog niet veel te beleven. De ervaring leert inmiddels dat een gebied na peilverhoging ongeveer een jaar nodig heeft om een geschikte leefomgeving te worden voor onder andere vogels. Het is de verwachting dat het Langmameer volgend voorjaar ook veel leukers zal gaan leveren en de komende jaren zullen op steeds meer plaatsen in De Onlanden grote aantallen en bijzondere trekvogels en broedvogels te zien zijn, dat is zeker.

Op langere termijn zal op veel plaatsen in De Onlanden successie van de vegetatie optreden. Beheer is in het moeras immers nauwelijks mogelijk. Hierdoor zal er meer variatie in begroeiing ontstaan en daardoor ook een gevarieerdere natuur met onder andere elzenbroekbos, rietvelden, open water en veenmoeras. Waar wat gaat gebeuren en welke natuur dat precies op gaat leveren, valt nu nog nauwelijks te voorspellen. Veel zal ook afhangen van de weersinvloeden en de keuzes die gemaakt (moeten) worden in het beheer door Natuurmonumenten,

Vistrap en stuw in de Peizermaden

Staatsbosbeheer, de landschappen en het waterschap. Het wordt al met al een spannende en interessante tijd in De Onlanden. Om dit mooie natuurgebied te kunnen beleven worden hier en daar voorzieningen aangebracht in de vorm van kijkhutten en kijkschermen en een uitkijkpunt. In de Lettelberter Petten is bijvoorbeeld net een nieuwe uitkijktoren geplaatst die een mooi uitzicht biedt over het Leekstermeer en de oeverzone aan beide kanten. Het netwerk van fietspaden door het gebied maakt De Onlanden voor de vogelliefhebber goed te beleven, al zal men er ook begrip voor moeten hebben dat niet alle plekken toegankelijk zijn, of soms periodiek afgesloten worden. Een regelmatig bezoek aan dit prachtige gebied is vanaf nu zeker aan te raden, ook al ligt het grotendeels in Drenthe.

Meer informatie

- www.natuurindeonlanden.nl is de website van stichting Natuurbelang De Onlanden met actuele waarnemingen,

veel informatie over de natuur, de herinrichting en de achtergronden van De Onlanden.

- www.herinrichtingpeize.nl is de website van het projectbureau voor de herinrichting als waterberging, met informatie over de werkzaamheden, luchtfoto's van het gebied en de achtergrond van het project.

Literatuur

- van Boekel, W. 2006. *De Drents-Groningse Onlanden: natuurgebied in wording. De Grauwe Gors* 34: 78-82.
- van den Brink, H., A. van Dijk, B. van Os & P. Venema 1996. *Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.*
- Oosterhuis, R. 2010. *Rietzangers rond het Leekstermeer. De Grauwe Gors* 38: 124-129.

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

kleinschalig verantwoord vertrouwd

Wij organiseren natuurbelevingstochten, kant en klaar of op maat, voor vogelaars en liefhebbers van fietsen, wandelen en kanovaren. Wij zijn er voor kleine groepjes, families en individuele reizigers. Ook organiseren we studiereizen/excursies en groepsreizen.

enkele groepsreizen

Roemenië , vogelreis Donaudelta	20-4
Polen , vogelreis Biebrza & Bialowieza	27-4 & 4-5
Hongarije , vogelreis Bükk-Tisza-Hortobágy	27-4
Polen , kanokampeerreis Czarna Hancza	18-5
Polen , wandelreis in Noordoost Polen	3-8
Hongarije , Kraanvogelspektakel	13-10
Duitsland , vogelfotoreis Elbedal	oktober

Wij reizen per trein naar onze vogelreisbestemmingen

individuele reizen vogelaars

Polen, Biebrzamoerassen, Oerbos van Bialowieza, Oderdelta, Wetland Slonsk, Karpaten

Het Kleine Reiscollectief is een initiatief van

Dobry Den

agronatura

Meander reizen

info@hkrc.nl
www.hkrc.nl
085-7853820